

Wat draagt bij aan kwaliteit en effectiviteit van vve?

Een overzicht van bevindingen uit recente literatuur

Wat is vve?

Vve (voor- en vroegschoolse educatie) wordt hier opgevat als het aanbieden van een speciaal, doelgericht ontwikkelingsstimulerend programma en/of activiteiten aan 'doelgroeppeuters' (2,5 tot 4 jaar) en 'doelgroepkleuters' (groepen 1 en 2 van het basisonderwijs). Dit zijn kinderen die een risico lopen op (beginnende) onderwijsachterstanden vanwege minder gunstige sociale, culturele en economische thuisomstandigheden, zoals een lage opleiding van de ouders of een andere thuistaal. Het doel van vve is het bieden van extra ontwikkelkansen voor deze kinderen, zodat zij een goede start kunnen maken op school en in groep 3.

Voorschoolse educatie wordt grotendeels bekostigd vanuit gemeentelijke onderwijsachterstandsmiddelen en in de praktijk verzorgd door kinderdagverblijven en peuteropvanglocaties.

Vroegschoolse educatie in de groepen 1 en 2 is de verantwoordelijkheid van de basisscholen. De scholen met een populatie met hogere verwachte onderwijsachterstanden ontvangen hiervoor in hun lumpsum extra bekostiging vanuit het Rijk.

Vaak is er sprake van lokale samenwerking bij vve, waarbij gemeente, kinderopvang, onderwijs, jeugdgezondheidszorg en andere partners (zoals bijvoorbeeld bibliotheek) samen afspraken maken over onder andere de definitie van de doelgroep, het indiceren en toeleiden van doelgroeppeuters naar voorschoolse voorzieningen en de doorgaande lijn naar het basisonderwijs.

Leeswijzer

Het doel van deze factsheet is om inzicht te geven in de factoren die van invloed zijn op de kwaliteit en effectiviteit van vve. Het overzicht laat zien aan welke knoppen beleidsmakers en uitvoerders kunnen draaien om de voor- en vroegschoolse educatie een impuls te geven. Welke factoren dragen mogelijk bij aan een betere uitvoering en daarmee aan betere ontwikkelingskansen voor kinderen?

Het is belangrijk om hierbij te realiseren dat vve een complex systeem is van verschillende werkwijzen, maatregelen, activiteiten, competenties en randvoorwaarden, die allemaal op elkaar ingrijpen. Het is onmogelijk om van individuele factoren te zeggen dat ze effectief zijn: de effectiviteit hangt sterk af van de context en de randvoorwaarden. Daarom is het belangrijk voorzichtig te zijn met het trekken van te snelle conclusies. Zo laat onderzoek bijvoorbeeld zien dat meer uren voorschoolse educatie bijdraagt aan betere ontwikkelingsuitkomsten maar alleen als de kwaliteit hoog is. Een ander voorbeeld: onderzoek laat positieve effecten zien van een thuisprogramma, maar vooral als huisbezoeken frequent plaatsvinden en worden uitgevoerd door professionals.

Een andere belangrijke kanttekening is dat veel onderzoek naar vve is gedaan in het buitenland. Daar ziet vve er vaak heel anders uit (bijv. andere programma's, andere doelen, andere leeftijd van de kinderen) en is een vergelijking met de Nederlandse situatie niet altijd gerechtvaardigd.

Factoren die bijdragen aan ontwikkelingsverschillen tussen (groepen) kinderen

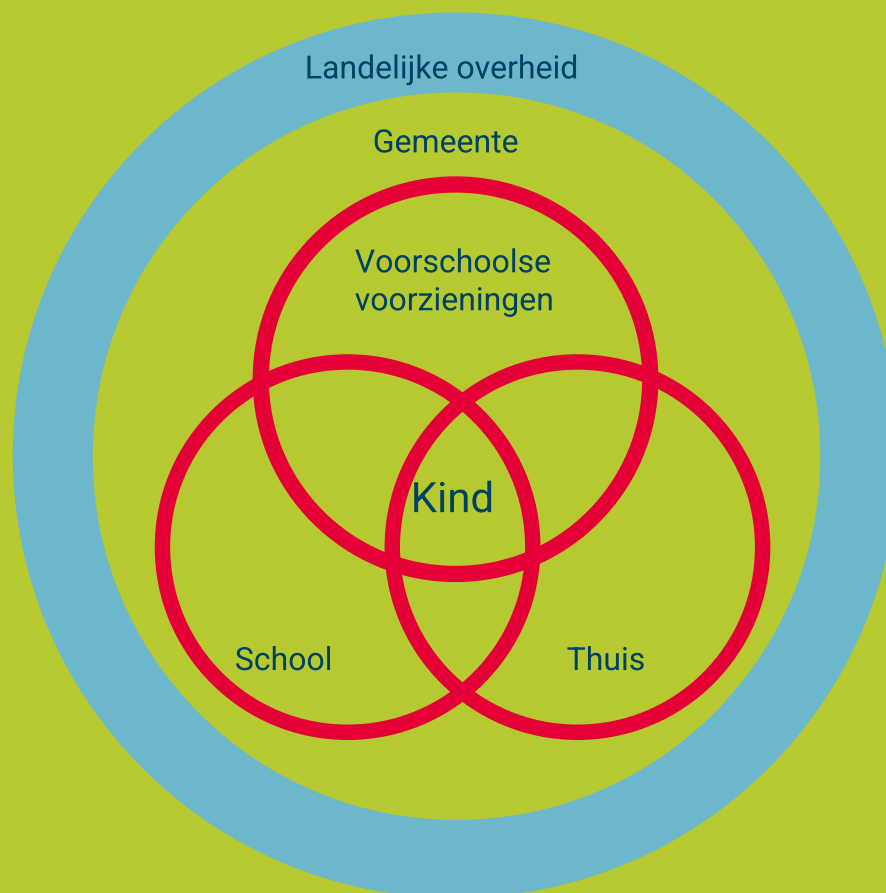
In hoeverre een kind de mogelijkheid krijgt zijn potentieel te ontwikkelen, is afhankelijk van de kwantiteit en kwaliteit van de leerervaringen die het kind in dagelijkse interactie met zijn directe omgeving opdoet. We onderscheiden in deze factsheet drie hoofdcontexten (omgevingen) waarin het jonge kind deze leerervaringen kan opdoen:

- De thuisomgeving
- De voorschoolse voorziening
- De basisschool

De kwantiteit en kwaliteit van ontwikkelingsstimulering in deze contexten is van veel factoren afhankelijk. Zo bepalen kenmerken van het gezin, zoals opleidingsniveau en inkomen, hoeveel mogelijkheden ouders hebben om thuis in de ontwikkeling van hun kinderen te investeren. Kenmerken van de voorschoolse voorziening en school, zoals aantal kinderen, samenstelling van de groep en professionaliteit van medewerkers, hebben invloed de kwaliteit van interacties in deze setting. Ook interacties tussen systemen spelen een rol in de leerervaringen die een kind opdoet, bijvoorbeeld de samenwerking tussen thuis en school en tussen voorschoolse voorziening en school.

De landelijke en lokale overheid kunnen op deze niveaus directe en indirecte invloed uitoefenen, bijvoorbeeld door nieuwe wetgeving, kwaliteitseisen te stellen of samenwerking te stimuleren.

In deze factsheet ordenen we de beïnvloedende factoren in een aantal categorieën of invloedssferen, zoals in onderstaand figuur is weergegeven.

Hoe sterk zijn de aanwijzingen?

Voor de ene factor zijn sterkere aanwijzingen uit onderzoek dat deze bijdraagt aan kwaliteit en/of effectiviteit dan voor de andere factor. Bijvoorbeeld omdat er meer onderzoek naar is gedaan en/of omdat het bewijs consistent is. Hoe meer sterren bij een factor staan, hoe sterker het bewijs.

Let op: Meer sterren betekent dus niet dat het effect groter is.

Sterke aanwijzingen: meerdere nationale en internationale wetenschappelijke studies vinden een effect of een relatie

Redelijke aanwijzingen: één of enkele studies, nationaal en/of internationaal, vinden een effect of een relatie

Enkele aanwijzingen: het bewijs is minder sterk, bijv. omdat de onderzoeksmethode minder wetenschappelijk verantwoord is of omdat de bevindingen inconsistent zijn

Aanbod

Voor- en vroegschoolse educatie

Er zijn sterke internationale aanwijzingen dat voor- en vroegschoolse educatie effect heeft op zowel de cognitieve als sociale ontwikkeling van doelgroepkinderen. Kinderen die deelnemen aan voor- en vroegschoolse educatie laten zowel op korte termijn (bijvoorbeeld op beginnende taal- en rekenvaardigheid) als op middellange- en langere termijn (bijv. schoolloopbaan, gezondheid, arbeidssituatie) positieve ontwikkelingsuitkomsten zien. Ook de Nederlandse [pre-COOL](#) en [EVENING](#) onderzoeken laten positieve effecten van deelname zien op de ontwikkeling van kinderen.

Belangrijk is wel te realiseren dat onderzoeken verschillende – soms ook elkaar tegensprekende – resultaten laten zien en dat vve-aanpakken uit andere landen soms maar beperkt vergelijkbaar zijn met de Nederlandse context.

Burchinal et al., 2024; Gray-Lobe, Pathak, & Walters, 2023; Leseman & Veen, 2022; Melhuish et al., 2015; Van Huizen et al., 2025

Proceskwaliteit: emotionele en met name educatieve kwaliteit

Effecten van voor- en vroegschool zijn het grootst en houden het langste aan bij hoge kwaliteit. De proceskwaliteit (emotionele kwaliteit en educatieve kwaliteit) is belangrijker voor de ontwikkeling van kinderen dan de structurele kwaliteit (randvoorwaarden zoals groepsgrootte en kwalificaties van personeel). Vooral voor de educatieve proceskwaliteit worden positieve effecten op de ontwikkeling van kinderen gevonden, bijvoorbeeld in het Nederlandse [EVENING onderzoek](#).

- Emotionele kwaliteit omvat de groepssfeer, sensitiviteit, aandacht voor het kindperspectief en gedragsbegeleiding van kinderen.
- Educatieve kwaliteit betreft het stimuleren van spel, aanbieden van rijk taalaanbod, en bevorderen van cognitieve en taalontwikkeling.

Melhuish et al., 2015; Jepma & Vander Heyden, 2022; Ulferts et al., 2019; Van Huizen et al., 2025.

Omvang van het programma (duur en intensiteit)

Er is redelijk bewijs dat langere deelname aan een vve-programma (in termen van meer maanden) een positieve invloed heeft op de ontwikkeling, mogelijk meer dan de intensiteit (het aantal uren per week). Het Nederlandse [EVENING-onderzoek](#) laat zien dat de urenuitbreiding naar 960 uur vve heeft geleid tot een hogere educatieve kwaliteit, in de zin van intensievere pedagogische werkvormen en gerichte ondersteuning in kleine groepjes. Ook heeft de urenuitbreiding geleid tot betere ontwikkelingsuitkomsten op taal, sociaal-emotionele ontwikkeling en fijne motoriek.

Van Huizen et al., 2025

Gebruik van vve-programma's*

Vve-programma's specifiek gericht op doelgroepkinderen (zoals Startblokken, Uk en Puk, Piramide) hebben als doel om te voorzien in stimulerende ervaringen voor deze kinderen en maken daarbij gebruik van werkzame principes: kenmerken waarvan bekend dat ze de ontwikkelingskansen van kinderen vergroten. Ze focussen zich op stimulering van de brede ontwikkeling, hebben een thematische aanpak, een doorgaande lijn in activiteiten en aandacht voor educatief partnerschap met ouders. Een vve-programma kan de kwaliteit van het dagelijks handelen van professionals versterken. Professionals die een programma gebruiken bieden bijvoorbeeld vaker taal- en rekenactiviteiten aan en begeleiden en verrijken vaker het spel van kinderen. Werken met een programma is echter geen garantie voor succes. Minimale voorwaarde is een goede uitvoering van het programma, blijvende professionalisering in het team, samenwerking met ouders en hoge verwachtingen van de kinderen. Tegelijkertijd is er een groeiende consensus over het nut van flexibiliteit in het gebruik van vve-programma's om zo ruimte te bieden aan afstemming op de individuele behoeften en achtergronden van kinderen en gezinnen. Het vraagt wel wat van een professional om 'boven' het programma te staan.

Boland, 2023; Manz et al., 2010; Van der Pluijm et al., 2019

* Een oordeel over de effectiviteit van specifieke vve-programma's is te vinden bij het [Nederlands Jeugdinstituut \(NJI\)](#).

Een (landelijk) curriculum

Er zijn internationaal aanwijzingen voor positieve effecten van curricula voor het jonge kind op de ontwikkeling van kinderen. Het gaat dan om het (landelijk/wettelijk) vastleggen van het *wat* (ontwikkelingsopgaven op domeinen als taal, rekenen en sociaal-emotionele ontwikkeling) en het *wanneer* (volgorde, aansluitend bij ontwikkelingsfasen van het kind). Dit kan professionals houvast bieden bij het inrichten van hun aanbod aan het jonge kind.

Jenkins et al., 2018; Joo et al., 2020; Rege et al., 2023

Kind & Gezin

Startleeftijd

Starten met vve bij een leeftijd tussen 2 en 3 jaar is mogelijk effectiever dan starten op een latere leeftijd. De aanwijzingen hiervoor komen echter uit internationale studies, die niet altijd vergelijkbaar zijn met de Nederlandse situatie.

Melhuish et al., 2015; Schmutz, 2023; Ackerman, 2021

Sekse

Is vve effectiever voor jongens of voor meisjes? De aanwijzingen hiervoor niet eenduidig. Sommige studies suggereren voorzichtig dat jongens mogelijk meer baat hebben bij vve dan meisjes. Zo toonde een [CPB-studie](#) aan dat deelnemende jongens minder vaak kleuterbouwverlenging nodig hebben en eerder klaar zijn voor groep 3. Dit effect werd niet gevonden voor meisjes. Ook Noors onderzoek wijst op een grotere vooruitgang in taalontwikkeling bij jongens. Echter, recent [pre-COOL onderzoek](#) nuanceert dit beeld. Het laat zien dat meisjes met een niet-westerse migratieachtergrond een gunstiger ontwikkeling in Nederlandse woordenschat vertonen dan jongens met een niet-westerse migratieachtergrond.

Akgunduz & Heijnen, 2016; Zambrana et al., 2016; Leseman & Veen, 2022

Doelgroepkenmerken

Er zijn redelijke aanwijzingen dat kinderen met een andere thuistaal of migratieachtergrond meer profiteren van vve dan kinderen van laagopgeleide ouders. Kinderen die aan meerdere doelgroepkenmerken voldoen (andere thuistaal, niet-westerse herkomst, laagopgeleide moeder) vertonen een gunstigere groei in woordenschat dan kinderen die aan minder doelgroepkenmerken voldoen. Kinderen van laagopgeleide ouders vertonen in de kleuterfase een sterke woordenschatgroei bij goed taal-, reken- en spelaanbod, wat het belang van kwaliteit in vroegschoolse educatie voor deze doelgroep benadrukt.

Leseman et al., 2017

Samenwerking met ouders

Ouderbetrokkenheid bevordert de sociale, emotionele en cognitieve ontwikkeling van kinderen, in het bijzonder bij kinderen uit gezinnen met lage sociaaleconomische status en laagopgeleide ouders.

Boonk et al., 2018; Musengamana, 2023; Oranga et al., 2023; Van der Vegt, 2021

Ouderbetrokkenheid kent vele verschijningsvormen. We onderscheiden twee hoofdcategorieën:

1. Ouderparticipatie: wat ouders doen op de (voor)school, onder andere deelname aan evenementen en activiteiten. Voorbeelden hiervan zijn inloophmomenten, medezeggenschap en ouderavonden.

2. Thuisbetrokkenheid: wat ouders in de thuissituatie doen om de ontwikkeling van hun kind te bevorderen. Hieronder vallen bijvoorbeeld voorleesactiviteiten, de betrokkenheid van ouders bij huiswerk, maar ook gesprekken tussen ouder en kind over de kinderopvang of school.

Cultuursensitief werken

Om de ouderbetrokkenheid te versterken is het belangrijk om cultureel-sensitief te werken. Het gaat dan bijvoorbeeld om het geduldig opbouwen van vertrouwen en het rekening houden met culturele gebruiken. Belangrijk is ook het wegnemen van de taalbarrière, bijvoorbeeld door het inzetten van tweetalig personeel of tolken en het meertalig aanbieden van informatie en materialen.

Norheim & Moser, 2020; Manz et al., 2010

Thuisprogramma's en ouder-kindprogramma's

Er zijn redelijke aanwijzingen uit onderzoek dat educatieve ondersteuning bij gezinnen thuis, bijvoorbeeld op het gebied van lezen en geletterdheid, de ontwikkeling van kinderen kan bevorderen. Het succes hiervan hangt echter af van wat wordt aangeboden, hoe vaak de bezoeken plaatsvinden en de kwalificaties van degene die het bezoek uitvoert. Vooral mondelinge praat- en spelactiviteiten in de thuistaal van kinderen en ouders lijken effectief om ouders op een speelse manier bij taalstimulering van hun kinderen te betrekken.

Van Steensel et al., 2019; Van der Pluijm et al., 2019

In Nederland zijn positieve ervaringen opgedaan met programma's als vve Thuis, Opstapje en Thuis in Taal, al worden in studies niet altijd effecten gevonden.

Krijnen et al., 2020; Kalthoff, 2023; Van der Pluijm, 2020

Beroepskracht

Professionalisering

Er zijn consistente aanwijzingen voor de effecten van professionalisering op kwaliteit van het aanbod, bijvoorbeeld op de interactievaardigheden van professionals. Voor de effecten van professionalisering op ontwikkelingsresultaten bij kinderen is redelijk bewijs. De effectiviteit van professionalisering is wel afhankelijk van de duur en kwaliteit van de professionalisering.

Egert et al., 2020; Brunsek et al., 2020

Coaching

Programma's die een coaching-component bevatten, vertonen meer positieve resultaten, bijvoorbeeld op het toepassen van nieuwe vaardigheden, reflecteren en doelen stellen. Het Nederlandse [EVENING-onderzoek](#) laat zien dat het invoeren van de urennorm voor de inzet van de pedagogisch beleidsmedewerker/coach in de voorschoolse educatie een positief effect heeft gehad op de geobserveerde educatieve proceskwaliteit tijdens (begeleid) spelmomenten.

Elek & Page, 2018; Lee & Sung, 2023; Van Huizen et al., 2024

Lerend netwerk

Er zijn enige aanwijzingen dat het creëren van een lerend netwerk een positief effect heeft op professionalisering. Dit hangt op haar beurt weer samen met een hogere educatieve kwaliteit.

Henrichs et al., 2016

Opleidingsniveau

Het bewijs voor een verband tussen het opleidingsniveau van professionals en kinduitkomsten is beperkt en inconsistent, met slechts kleine positieve effecten op kwaliteit van het aanbod en ontwikkelingsuitkomsten van kinderen.

Early et al., 2007; Eadie et al., 2022

Culturele achtergrond

Onderzoek laat zien dat wanneer leerkrachten dezelfde culturele achtergrond als hun leerlingen hebben, ze beter kunnen inspelen op de culturele en emotionele behoeften van de leerlingen, wat hun leerervaring positief kan beïnvloeden.

Manning et al., 2019

Groep

Samenstelling van de groep (heterogeen/homogeen)

Er zijn redelijke aanwijzingen voor de effectiviteit van heterogene groepen (mix doelgroep en niet-doelgroep) op ontwikkelingsuitkomsten, vooral voor kinderen uit achterstandsituaties. Uit onderzoek is niet duidelijk wat de ideale verhouding is.

Melhuish et al., 2015

De Nederlandse [Pre-COOL](#) studie vindt dat een hogere concentratie van doelgroepkinderen in de voorschoolse voorzieningen vaak samenhangt met een hogere kwaliteit, wat mogelijk verklaard kan worden door een sterkere sociale missie en meer aandacht voor professionalisering van de medewerkers.

Leseman & Veen, 2016

Beroepskracht-kind ratio en groepsgrootte

Er zijn redelijke aanwijzingen voor het belang van de beroepskracht-kind ratio: minder kinderen per volwassene verhoogt de proceskwaliteit (frequentie en kwaliteit van interacties tussen professionals en kinderen). Er is inconsistent bewijs voor de effecten op ontwikkelingsuitkomsten.

Dalgaard et al., 2022; Perlman et al., 2017; Bowne et al., 2017

Er zijn redelijke aanwijzingen voor de effecten van onderwijsassistenten op de leeropbrengsten van (doelgroep)kinderen. Belangrijk is dan wel een focus op onderwijsinhoudelijke taken, met name begeleiding van kinderen één-op-één of in kleine groepen.

Sharma & Saled, 2016; Andersen et al., 2020; Onderwijskennis, 2021a

Er zijn enige aanwijzingen dat klassenverkleining in het onderwijs effect heeft op ontwikkelingsuitkomsten, maar pas wanneer het aantal kinderen aanzienlijk wordt teruggebracht (tot minder dan 20 of zelfs 15 kinderen).

Onderwijskennis, 2021b

Werken in groepjes

Er zijn redelijke aanwijzingen dat het werken in kleine groepjes samenhangt met betere educatieve kwaliteit voor de kinderen vergeleken met het werken met de hele groep. Werken in kleine groepjes stelt professionals in staat om beter in te spelen op individuele niveaueverschillen en complex taalgebruik bij kinderen te stimuleren.

Melhuish et al., 2015

Doorgaande lijn

Als het gaat om de kwaliteit van voor- en vroegschool dan gaat het ook vaak om de aansluiting tussen deze twee voorzieningen. Wanneer voorschoolse en vroegschoolse programma's goed op elkaar aansluiten, profiteren kinderen van een doorlopende leerlijn, wat hun cognitieve en sociale ontwikkeling ten goede komt. Uit [pre-COOL](#) weten we dat veel doelgroepkinderen een daling in kwaliteit ervaren tussen voor- en vroegschool, wat een doorgaande ontwikkelingslijn kan beperken. Slechts een klein deel van de kinderen krijgt zowel in de voor- als in de vroegschoolse periode aanbod van (relatief) hoge kwaliteit.

Veen et al., 2017

Waar kinderen in de voorschoolse periode vaak samen met andere doelgroepkinderen gebruik maken van een gericht vve-aanbod in kleine groepen van maximaal 16 kinderen, zien we op veel basisscholen een minder duidelijke beredeneerde vve-aanpak voor de doelgroepkinderen, in grotere klassen.

Verskillende initiatieven kunnen bijdragen aan versterking van de samenwerking tussen voor- en vroegschool en een doorlopende leerlijn:

★ Er zijn beperkte aanwijzingen voor het effect van **peuter-kleutergroepen**. Uit kleinschalig [Nederlands onderzoek](#) weten we dat de emotionele en educatieve kwaliteit op peuter-kleutergroepen niet afwijkt van reguliere groepen. Kleuters op de peuter-kleuter-groep hebben wel meer interacties met de professional, een betere speel-werkhouding en een iets hoger welbevinden dan peuters. Er is in Nederland nog geen wetenschappelijk onderzoek gedaan naar effecten op ontwikkeling van kinderen. Uit Amerikaans onderzoek blijkt dat vooral oudere kinderen minder vooruitgang boeken. Deze bevindingen uit de Verenigde Staten zijn niet zonder meer te vertalen naar de Nederlandse situatie: daar zijn de kleutergroepen – anders dan in Nederland – geen integraal onderdeel van de basisschool.
Fukkink et al., 2023; Ansari, 2017; Ansari et al., 2016

★ Er zijn beperkte aanwijzingen voor het effect van de voormalige **startgroepen**, waarin leerkrachten en pedagogisch medewerkers samen op de groep staan, op de selectieve aandacht en taalontwikkeling van kinderen.
Van der Vegt & Van Ech, 2016

★ Er zijn beperkte aanwijzingen dat **IKC's** gunstig kunnen zijn voor de ontwikkeling van doelgroepkinderen.
Veen & Weijers, 2019

Gemeente

Kwaliteitsgedreven vve-beleid

Er zijn redelijke aanwijzingen dat gemeenten met een hogere gemiddelde kwaliteit van vve-beleid ook een hogere vve-kwaliteit op locaties hebben.

Effectief vve-beleid van gemeenten wordt gekenmerkt door:

- Sterke regierol
- Vve is onderdeel van een brede beleidsvisie op onderwijs
- Gedeelde focus op kwaliteit
- Goede relaties tussen gemeentelijke partners (lerend netwerk)
- Commitment (van wethouder tot werkvloer)
- Hoge ambities met duidelijke doelen als sturingsmiddel
- Focus op daadwerkelijke implementatie van beleid en de inhoud van lokale afspraken, niet alleen op formele overeenkomsten en procedures
- Lokale kwaliteitsmonitoring uitvoeren
- Een bepaalde schaalgrootte (voldoende doelgroepkinderen, niet te veel partners)
- Het stellen van aanvullende kwaliteitseisen aan locaties
- Inzet op vve-deskundigheid (coaches, coördinatoren, professionalisering)

Inspectie van het onderwijs, 2016; Slot, 2018; Van der Kuilen et al., 2020

Meer lezen?

Op de themapagina "[De impact van voorschoolse educatie](#)" van [Onderwijskennis.nl](#) van het NRO is een actueel overzicht van de onderzoeksliteratuur, handvatten en praktijkvoorbeelden te vinden.

Literatuur

- Ackerman, D. J. (2021). Reviewing the research base from 1985-2020: Infant and toddler child care and at-risk children's school readiness. New Brunswick, NJ: Infant and Toddler Policy Research Center at NIEER.
- Akgunduz, Y.E., & Heijnen, S. (2016). Impact of funding targeted pre-school interventions on school readiness: Evidence from the Netherlands. CPB discussion paper nr. 328. Sociaal Cultureel Planbureau.
- Andersen, S.C., Beuchert, L., Nielsen, H.S., & Thomsen, M.K. (2020). The effect of teacher's aides in the classroom: Evidence from a randomized trial. *Journal of the European Economic Association*, 18(1), 469-505.
- Ansari, A. (2017). Multigrade kindergarten classrooms and children's academic achievement, executive function, and socioemotional development. *Infant and Child Development*, 26(6).
- Ansari, A., Purtell, K., & Gershoff, E. (2016). Classroom Age Composition and the School Readiness of 3- and 4-Year-Olds in the Head Start Program. *Psychological science*, 27(1), 53-63.
- Boland, A. (2023). Kansrijke aanpak: Werken met een vve-programma. *Onderwijskennis.nl* (NRO). Geraadpleegd op 24 maart 2025, van www.onderwijskennis.nl/node/4094
- Boonk, L., Gijsselaers, H. J., Ritzen, H., & Brand-Gruwel, S. (2018). A review of the relationship between parental involvement indicators and academic achievement. *Educational Research Review*, 24, 10-30.
- Bowne, J. B., Magnuson, K. A., Schindler, H. S., Duncan, G. J., & Yoshikawa, H. (2017). A Meta-Analysis of Class Sizes and Ratios in Early Childhood Education Programs: Are Thresholds of Quality Associated With Greater Impacts on Cognitive, Achievement, and Socioemotional Outcomes? *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 39(3), 407-428.
- Brunsek, A., Perlman, M., McMullen, E., Falenchuk, O., Fletcher, B., Nocita, G., & Shah, P. S. (2020). A meta-analysis and systematic review of the associations between professional development of early childhood educators and children's outcomes. *Early Childhood Research Quarterly*, 53, 217-248.
- Burchinal, M., Whitaker, A., Jenkins, J., Bailey, D., Watts, T., Duncan, G., & Hart, E. (2024). Unsettled science on longer-run effects of early education. *Science*, 384(6695), 506-508.
- Dalgaard, N. T., Bondebjerg, A., Klokke, R., Viinholt, B. C., & Dietrichson, J. (2022). Adult/child ratio and group size in early childhood education or care to promote the development of children aged 0-5 years: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews*, 18(2), 1239.
- Eadie, P., Page, J., Levickis, P., Elek, C., Murray, L., Wang, L., & Lloyd-Johnsen, C. (2022). Domains of Quality in Early Childhood Education and Care: A scoping review of the extent and consistency of the literature. *Educational Review*, 1-30.
- Early, D. M., Maxwell, K. L., Burchinal, M., Alva, S., Bender, R. H., Bryant, D., & Zill, N. (2007). Teachers' education, classroom quality, and young children's academic skills: Results from seven studies of preschool programs. *Child development*, 78(2), 558-580.
- Egert, F., Dederer, V., & Fukkink, R. G. (2020). The impact of in-service professional development on the quality of teacher-child interactions in early education and care: A meta-analysis. *Educational Research Review*, 29, 100309.
- Elek, C., & Page, J. (2018). Critical Features of Effective Coaching for Early Childhood Educators: A review of empirical research literature. *Professional Development in Education*, 45(4), 567-585.
- Fukkink, R. & Slot, P. & Bredeveld, M. & Leistra, L. (2023). De peuter-kleuter-groep: Peuters, kleuters, leerkrachten en pedagogisch medewerkers in beeld. Universiteit van Amsterdam.
- Gray-Lobe, G., Pathak, P. A., Walters, C. R., (2023). The Long-Term Effects of Universal Preschool in Boston, *The Quarterly Journal of Economics*, 138(1), 363-411.
- Head Start (2010). Head Start Impact Study Final Report. Washington, DC: US Department of Health and Human Services, Administration for Children and Families.
- Henrichs, L., Slot, P., & Leseman, P. (2016). Professionele ontwikkeling in voorschoolse voorzieningen: Een literatuurstudie naar doeltreffende professionaliseringsvormen en -activiteiten. Universiteit Utrecht.
- Inspectie van het Onderwijs (2016). Investeren loont! Eindrapportage monitor kwaliteit voor- en vroegschoolse educatie in de 37 grote steden in 2015/2016. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.
- Jenkins, J.M., G.J. Duncan, A. Auger et al. (2018) Boosting school readiness: Should preschool teachers target skills or the whole child? *Economics of Education Review*, 65, 107-125.
- Jepma, I.J., & Vander Heyden, K. (2022). De impact van voorschoolse educatie. Geraadpleegd op 24 maart 2025, van www.onderwijskennis.nl/node/1792
- Joo, Y.S., K. Magnuson, G.J. Duncan et al. (2020). What works in early childhood education programs? A meta-analysis of preschool enhancement programs. *Early Education and Development*, 31(1), 1-26.
- Kalthoff, H. (1 december 2023). <https://www.nji.nl/system/files/2021-04/Uitgebreide-beschrijving-Opstapje.pdf>Databank effectieve jeugdinterventies: beschrijving 'Opstapje'. Nederlands Jeugdinstituut. Gedownload van www.nji.nl/jeugdinterventies.
- Krijnen, E., Van Steensel, R., & Meeuwisse, M. (2020). Ouderbetrokkenheid in de voor- en vroegschoolse educatie. Omgang met diverse oudergroepen en bevordering van duurzaamheid. Erasmus Universiteit;
- Lee, J. Y., & Sung, J. (2023). Effects of in-service programs on Childcare Teachers' interaction Quality: A meta-analysis. *Teaching and Teacher Education*, 124, 104017. <https://doi.org/10.1016/j.tate.2023.104017>
- Leseman, P., & Veen, A. (2016). Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit van voorschoolse voorzieningen. Resultaten uit het pre-COOL cohortonderzoek. Universiteit Utrecht/Kohnstamm Instituut.
- Leseman, P., Mulder, H., Verhagen, J., Broekhuizen, M., van Schaik, S., & Slot, P. (2017). Effectiveness of Dutch targeted preschool education policy for disadvantaged children: Evidence from the pre-COOL study. In H. P. Blossfeld, N. Kulic, J. Skopek & M. Triventi (Eds.), *Childcare, early education, and social inequality – An international perspective* (pp. 173-193). Edward Elgar.
- Leseman, P., Veen, A. (red.) (2022). Het pre-COOL cohort tot en met groep 8. Ontwikkeling van kinderen en relatie met kwaliteit in de voor- en vroegschoolse periode. Kohnstamm Instituut.
- Manning, M., Wong, G. T., Fleming, C. M., & Garvis, S. (2019). Is teacher qualification associated with the quality of the early childhood education and care environment? A meta-analytic review. *Review of educational research*, 89(3), 370-415.
- Manz, P. H., Hughes, C., Barnabas, E., Bracaliello, C., & Ginsburg-Block, M. (2010). A descriptive review and meta-analysis of family-based emergent literacy interventions: To what extent is the research applicable to low-income, ethnic-minority or linguistically-diverse young children? *Early Childhood Research Quarterly*, 25(4), 409-431.
- Melhuish, E., Ereky-Stevens, K., Petrogiannis, K., Ariescu, A., Penderi, E., Rentzou, K., Tawel, A., Broekhuizen, M., Slot, P., & Leseman, P. (2015). A review of the research on the effects of early childhood education and care (ECEC) on development. Project CARE.

- Musengamana, I. (2023). A Systematic Review of Literature on Parental Involvement and Its Impact on Children Learning Outcomes. Open Access Library Journal, 10(10), 1-21.
- Norheim, H., & Moser, T. (2020). Barriers and facilitators for partnerships between parents with immigrant backgrounds and professionals in ECEC: a review based on empirical research. European Early Childhood Education Research Journal, 28(6), 789–805.
- Onderwijskennis. (2021a). Onderwijsassistenten en instructeurs. Geraadpleegd op 24 maart 2025 van <https://www.onderwijskennis.nl/toolkit-leren-en-lesgeven/onderwijsassistenten-en-instructeurs>
- Onderwijskennis. (2021b). Klassenverkleining. Geraadpleegd op 24 maart 2025 van <https://www.onderwijskennis.nl/toolkit-leren-en-lesgeven/klassenverkleining>
- Oranga, J., Matere, A., & Nyakundi, E. (2023). Importance and Types of Parental Involvement in Education. Open Access Library Journal, 10(8), 1-9.
- Perlman, M., Fletcher, B., Falenchuk, O., Brunsek, A., McMullen, E., & Shah, P. S. (2017). Child-Staff Ratios in Early Childhood Education and Care Settings and Child Outcomes: A Systematic Review and Meta-Analysis. PLoS ONE 12(1): e0170256.
- Rege, M., I. Størksen, I.F. Solli et al. (2023). The effects of a structured curriculum on preschool effectiveness: A field experiment. The Journal of Human Resources, 0220-10749R3.
- Schmutz, R. (2023). Is Universal Early Childhood Education and Care an Equalizer. A Systematic Review and Meta-Analysis of Evidence. Research in Social Stratification and Mobility, 89.
- Sharma, U., & Salend, S. J. (2016). Teaching assistants in inclusive classrooms: A systematic analysis of the international research. Australian Journal of Teacher Education, 41(8), 7.
- Slot, P. L. (2018). Literature review Early Childhood Education and Care quality: relations between structural characteristics at different levels and process quality. OECD: Paris.
- Ulferts, H., Wolf, K. L., & Anders, Y. (2019). Impact of process quality in early childhood education and care on academic outcomes: Longitudinal meta-analysis. Child Development, 90(5), 1474– 1489.
- Van de Kuilen, L., Leseman, P., & De Wolf, I. (2020). The influence of local ECEC governance on the quality of preschool education in the Netherlands. Inspectorate of Education/Utrecht University, Department of Child, Family and Education Studies.
- Van der Pluijm, M. (2020). At home in language. Design and evaluation of a partnership program for teachers with lower-educated partners in support of their young children's language development. Open Universiteit.
- Van der Pluijm, M., Van Gelderen, A., & Kessels, J. (2019). Activities and strategies for low-educated parents to promote oral language development of their children. School Community Journal 29(1), 317-362.
- Van der Vegt, D. A. L. (2021). Ouderbetrokkenheid en onderwijskansen. Onderwijskennis.
- Van Huizen et al. (2024). Tussentijds rapport EVENING. Universiteit Utrecht.
- Van Huizen, T., Leseman, P., Oudgenoeg-Paz, O., Francot, R., Yurdakul, E., & Tiliopoulou, V. (2025). Management samenvatting EVENING. Universiteit Utrecht.
- Van Steensel, R. et al. (2019). Stimulering van geletterdheid met ouder-kindprogramma's voor kinderen in achterstandssituaties. Een meta-analyse van effecten en werkzame elementen. Stichting Lezen.
- Veen, A., & Weijers, D. (2019). Gemengde groepen in integrale kindcentra. Kohnstamm Instituut.
- Veen, A., Van der Veen, I., Van Schaik, S., & Leseman, P. (2017). Kwaliteit in de kleutergroepen en de relatie met de ontwikkeling van kinderen. Resultaten uit het pre-COOL cohortonderzoek. Kohnstamm Instituut.
- Vegt, A. L., van der & Van Eck, P. (2016). Implementatieonderzoek Startgroepen peuters. Eindrapportage. Oberon.
- Zambrana, I., Dearing, E., Nærde A., & Zachrisson, H. D. (2016). Time in Early Childhood Education and Care and language competence in Norwegian four-year-old girls and boys. European Early Childhood Education Research Journal, 24(6), 793-806.

Colofon

Titel: Wat werkt in vve?

Tekst en vormgeving: Karin Vander Heyden & Yasamin Modhej (Sardes)

Datum: maart 2025

Project: GOAB-traject

GOAB
kansen voor kinderen

Deze handreiking is een uitgave van het GOAB-Ondersteuningstraject voor gemeenten en aanbieders van Voorschoolse Educatie uitgevoerd door Oberon, Sardes, de CED-Groep en de brancheorganisaties SWN, BMK en BK in opdracht van het ministerie van OCW. De informatie in deze handreiking is gebaseerd op de stand van zaken in januari 2025. Aan deze handreiking kunnen geen rechten worden ontleend. De informatie in deze handreiking mag onder bronvermelding worden overgedragen, openbaar gemaakt, bewerkt of verspreid.